

IV одсек

Од Ниша до Извора, касније Муса-пашине Паланке, користиле су се три варијанте пута: римска, средњовековна и турска, од Извора до Пирота, изгледа, такође три, а од Пирота до Софије једна. Овај одсек Цариградског друма пролазио је претежно кроз планинске пределе и речне теснаце. Крај је улазио у две сфере привредног живота: једну са средиштем у Нишу, одакле се ишло за Видин, Дубровник и Скопље, а другу са центром у Софији, која је била окренута на две стране: према Нишу и Цариграду. Поред тога, овај део Цариградског друма био је мање коришћеним путевима везан за Видин — и из Ниша, и из Извора и из Пирота — и за јужне крајеве Бугарске и Србије — преко Ћустендила и Враћа.

КУНОВИЦА. — Данас село у долини Куновичке реке, југоисточно од Ниша. Куновицом се, међутим, некад звао читав овај огранак Суве планине. Помиње се у ратној историји XV века, а путописци, који су туда пролазили, описују пут кроз овај кланац као веома мучан и опасан. Село Куновица, које је несумњиво постојало и у средњем веку, налазило се, пошто је вршило дербенцијску слудбу, вероватно, недалеко од пута. Године 1498. има 77 кућа, 30 неожењених и 1 удовицу, од тога дербенцијску службу врши 48 кућа и 28 неожењених, укупан приход од села износи 5.551 акчу.⁷⁹⁷ Попис из 1516. године показује извештај пораст: 85 кућа, 10 неожењених и 4 удовице, од тога дербенцијску службу врши 60 кућа и 8 неожењених, приход 7.813 акчи.⁷⁹⁸ Касније, међутим, нарочито у другој половини XVI века, број становника овог села упадљиво опада. Шездесетих година има само 18 кућа и 3 неожењена, приход, по дербенцијском обичају, износи 2.470 акчи.⁷⁹⁹ У време владавине Мурата III село има 35 кућа и 1 неожењеног, укупан приход износи 2.500 акчи.⁸⁰⁰ Дербенцијски статус задржава до краја XVI века. Куновица је једним делом припадала хасу мирливе и њени становници су се највише бавили гајењем жита и виноградарством.

ЈАГЛИЧЈЕ. — Село југоисточно од Ниша. Без сумње је постојало и у средњем веку, јер се налази у попису из 1498. године, најстаријем за ову област. Припадало је хасу мирливе и имало је 14 хришћанских и 1 муслиманску кућу, 3 неожењена и 2 удовице, приход од села износио је 1.936 акчи.⁸⁰¹ Током XVI века Јагличје, што се тиче броја становника, неће доживети неке знатније промене; 1516. године — 18 хришћанских и 2 муслиманске куће, 3 неожењена и 2 удовице, приход 3.377 акчи,⁸⁰² 1536. године — 14 кућа, 6 неожењених, приход 2.997

⁷⁹⁷ Исто, 11, 18.

⁷⁹⁸ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 249, 254.

⁷⁹⁹ Смедеревски дефтер No МХТ 632 (s. d.), 196.

⁸⁰⁰ Смедеревски дефтер No 166 (Мурат III), 302.

⁸⁰¹ Нишки дефтер No 27 (1498), 21.

⁸⁰² Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 237.

акчи,⁸⁰³ исто толико и шездесетих година⁸⁰⁴ и, најзад, у време владавине Мурата III — 21 кућа, приход 2.000 акчи.⁸⁰⁵

ДРАШКОВА КУТИНА. — Село југоисточно од Ниша, на падинама Суве планине. Антички налази установљени на овом подручју⁸⁰⁶ указују на знатну старину овог насеља, а пошто се налази у најстаријем попису ових области, без сумње је било насељено и у средњем веку. У поменутом попису из 1498. године уписано је 29 кућа, 2 неожењена и 2 удовице. У селу се налазио 1 млин; целокупан приход износио је 3.524 акче.⁸⁰⁷ Следећи попис, из 1516. године, показује извесно опадање: 24 куће, 3 поседују баштине, 5 неожењених и 2 удовице. У селу су радила 4 рајинска млина и приход се повећао на 3.899 акчи.⁸⁰⁸ У другој половини XVI века, пошто се налазило на опасном месту, добија дербендијски статус. У време владавине Мурата III уписано је 13 дербендија, а укупан приход износи 2.912 акчи.⁸⁰⁹

ТОПОНИЦА. — Село на Топоничкој реци, западно од Беле Паланке. Први помен овог села налазимо у турском попису који је настао у првој или другој половини XVI века; тада је имало 26 кућа, 4 неожењена и 2 удовице, приход је износио 2.904 акче.⁸¹⁰ Двадесетак година касније, Топоница је дербенд, има 21 кућу и 5 неожењених, приход износи 1.973 акче.⁸¹¹ Године 1570. помињу се два села: Доња Топоница и Топоница. Прво је имало 34 нефера који су укупно давали 2.979 акчи, а друго 63 нефера, 49 кућа, 14 неожењених и 16 баштина, приход је износио 3.800 акчи.⁸¹² У нешто каснијем попису Доња Топоница, и даље дербенд, има 24 куће и 10 неожењених, приход износи 4.200 акчи, а Топоница 37 кућа и 25 неожењених, приход 4.000 акчи.⁸¹³ Попис настао у време владавине Мехмеда III региструје у Доњој Топоници исти број кућа као и претходни попис.⁸¹⁴

БРЗИ БРОД. — Село на Нишави, југоисточно од Ниша. Претпоставља се да је ту била римска *Mediana*, летовалиште становника *Naisus-a*, а многобројним римским налазима богата је и читава околина Брзог Брода.⁸¹⁵ Ово село је, несумњиво, постојало и у средњем веку, јер се налази у најстаријем попису ових области (1498). Тада је имало џемат хришћана — 14 кућа, 3 неожењена и 1 удовица, и џемат муслимана — 11 кућа и 17 бенака.⁸¹⁶ У селу су постојала два млина и једна

⁸⁰³ Смедеревски дефтер No 187 (1536), 167.

⁸⁰⁴ Смедеревски дефтер No МХТ 629 (s. d.), 24.

⁸⁰⁵ Смедеревски дефтер No 166 (Мурат III), 316.

⁸⁰⁶ М. и Д. Гарашанин, нав. дело, 175.

⁸⁰⁷ Нишки дефтер No 27 (1498), 25.

⁸⁰⁸ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 209.

⁸⁰⁹ Смедеревски дефтер No 166 (Мурат III), 288.

⁸¹⁰ Софијски дефтер No 82 (s. d.), 156, 157.

⁸¹¹ Софијски дефтер No 236 (1544), 395.

⁸¹² Софијски дефтер No 492 (1570), 364, 431, 432.

⁸¹³ Софијски дефтер No 539 (султан Селим II), 359, 422.

⁸¹⁴ Софијски дефтер No 61 (Мехмед III), 187.

⁸¹⁵ М. и Д. Гарашанин, нав. дело, 171, 172.

⁸¹⁶ Ратар-муслиман који је поседовао највише пола чифлука земљишта и због тога плаћао смањени лични феудални порез (Х. Шабановић, *Турски извори за историју Београда*, 611).

хаса ливада; укупан приход износио је 2.658 акчи.⁸¹⁷ У попису из 1516. године број хришћана се нешто смањило: 8 кућа и 2 неожењена, док је муслимана било 16 кућа и 11 бенака. Опет су били уписани 2 млина и 1 хаса ливада, а приход је износио 2.952 акче.⁸¹⁸ Касније, током XVI века, број кућа у овом селу знатно ће опасти и насељаваће га искључиво муслимани; шездесетих година 5 кућа и 3 неожењена, приход 1.915,⁸¹⁹ и у време владавине Мурата III само 5 кућа. Земљу у селу обрађивали су и становници споља, а целокупан приход износио је 1.900 акчи.⁸²⁰ У овом селу била је одомаћена, извесно време, култура пиринча; у попису из 1516. уписан је приход од пиринча у износу од 552 акче.⁸²¹

НИШКА БАЊА. — На овом подручју установљени су остаци материјалне културе из праисторијског периода.⁸²² Римљани су већ у другом веку н. е. изградили купатило и, без сумње, читав овај комплекс. Каптажа главног врела над самим извором, коју су они савршено извели, и данас служи својој сврси.⁸²³ Да Турци овде затичу средњовековно насеље, потврђује попис из 1498. године. Тада је село Бања (Вапа, Вапе) имало 31 кућу, 4 неожењена и 1 удовицу. У селу су постојала 2 рајинска млина и целокупан приход је износио 3.136 акчи.

Значајно место у привреди села заузимала је култура пиринча; уписано је било 12 челтукчија — оризара, а ушур од пиринча, осим дела који је припадао држави, износио је 27 кејлица или 270 акчи.⁸²⁴

Током XVI века број становника у Бањи углавном ће опадати; 1516. године — 25 кућа, 5 неожењених и 1 удовица, уписана су и 2 рајинска млина, а приход од села износи 4.061 акчу;⁸²⁵ 1536. — 20 кућа, 5 неожењених и 1 неспособан, приход 1.475 акчи;⁸²⁶ 1560. — 12 кућа и 5 неожењених, приход 3.790 акчи;⁸²⁷ 1572. — 12 кућа, све поседују баштине, и 2 неожењена, укупан приход 2.790 акчи;⁸²⁸ и, најзад, у време владавине Мурата III — 10 кућа које дају 3.790 акчи.⁸²⁹ Изгледа да се после 1516. године сасвим напушта култура пиринча у Бањи. Наиме, из те године је последњи помен.⁸³⁰

Дубровачки дипломата и песник Јакета Палмотић, који је туда пролазио 1667. године, видео је на извору мермерни базен под отвореним небом у коме су се купали многи болесници.⁸³¹

⁸¹⁷ Нишки дефтер No 27 (1498), 51.

⁸¹⁸ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 224.

⁸¹⁹ Смедеревски дефтер No МХТ 632 (s. d.), 211.

⁸²⁰ Смедеревски дефтер No 166 (Мурат III), 319.

⁸²¹ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 224.

⁸²² М. и Д. Гарашанин, нав. дело, 48.

⁸²³ М. Костић, *Нишка Бања, Антропогеографска проучавања*, Зборник радова Географског института, V, Београд, 1958, 4, 5.

⁸²⁴ Нишки дефтер No 27 (1498), 70.

⁸²⁵ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 217.

⁸²⁶ Смедеревски дефтер No 187 (1536), 165.

⁸²⁷ Смедеревски дефтер No 316 (1560), 79.

⁸²⁸ Смедеревски дефтер No 517 (1572), 88.

⁸²⁹ Смедеревски дефтер No 184 (Мурат III), 80.

⁸³⁰ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 217.

⁸³¹ J. Palmotiћ-Donorić, *Dubrovnik ponovljen i Didone*, Dubrovnik, 1878, 180.

У турским војним дневницима ово место се назива Бања (Вапа, Вапе),⁸³² Нишка Бања (Писа-и Ниш)⁸³³ или само Илица (Писа)⁸³⁴ и у њему често коначи царска војска.⁸³⁵

Данашње насеље укључило је у себе и два суседна села, Бању и Кованлук, која су настала у каснијем времену.⁸³⁶

ЈЕЛАШНИЦА. — Село јужно од Нишке Бање. Спавало је, веома вероватно, у већа средњовековна насеља, јер попис из 1498. године затиче овде 57 кућа, 15 неожењених и 3 удовице. У селу је била уписана још једна баштина, 16 млинова и 4 ваљевице, а укупан приход износио је 8.922 акче. Четрдесет кућа имало је обавезу да храни 2 поштанска коња, а 4 куће су уписане као челтукчијске.⁸³⁷ Године 1516. Јелашница има 62 куће, 15 неожењених и 3 удовице, осим тога 4 ваљевице, као и у претходном попису, и 3 баштине, приход је износио 11.377 акчи. Број улачких кућа остао је исти, 40, а број челтукчијских се повећао на 7. Ако се суди по приходима, највише су се гајили пшеница и пиринач, а затим винова лоза.⁸³⁸ Знатно повећање прихода од овог села почетком двадесетих година — 17.651 акча⁸³⁹ — несумњиво указује на извесно повећање броја кућа у то време. У другој половини XVI века, међутим, долази до виднијег опадања; 1560. године — 40 кућа и 21 неожењен, приход 9.964 акче,⁸⁴⁰ а 1572. — 44 куће, све уживају баштине, и 10 неожењених, приход је неизмењен.⁸⁴¹ У оба пописа село се налази међу царским хасовима, што би могло да значи и да је уписан само један део становништва.

СТУДЕНА. — Село југоисточно од Нишке Бање. Без сумње, средњовековно насеље. Попис из 1498. бележи два села: Горњу Студену и Доњу. Прво је имало 25 кућа, 4 неожењена и 1 удовицу, приход од села и 4 ваљевице износио је 2.614 акчи.⁸⁴² Доња Студена је била нешто већа: 32 куће, 5 неожењених и 1 удовица. У селу је било и 9 рајинских млинова; приход је износио 3.701 акчу.⁸⁴³ Године 1516. уписана су три села: Горња Студена — 15 кућа, 2 неожењена, 2 удовице и 7 млинова, приход 2.758;⁸⁴⁴ Доња Студена — 22 куће, 5 неожењених, 4 удовице, 9 млинова и 6 ваљевица, приход 4.514;⁸⁴⁵ и село Студена — 13 кућа, 2 неожењена и 1 удовица, приход 982 акче.⁸⁴⁶ Пред крај два-

⁸³² Feridun Veu, нав. дело, I, 508; Г. Елезовић — Г. Шкриванић, нав. дело, 42.

⁸³³ Г. Елезовић, нав. дело, III/1526, III/1732.

⁸³⁴ На турском значи топла минерална вода (Silâhdar Findiklîli Mehmet Ağa, нав. дело, I, III, 273, 305).

⁸³⁵ Feridun Veu, нав. дело, I, 508; Г. Елезовић — Г. Шкриванић, нав. дело, 42; Silâhdar Findiklîli Mehmed Ağa, нав. дело, I, III, 273, 305.

⁸³⁶ М. Костић, нав. дело, 6, 7.

⁸³⁷ Нишки дефтер No 27 (1498), 41, 42.

⁸³⁸ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 255, 256.

⁸³⁹ Смедеревски дефтер No 135 (1521—23), 54.

⁸⁴⁰ Смедеревски дефтер No 316 (1560), 79.

⁸⁴¹ Смедеревски дефтер No 517 (1572), 88.

⁸⁴² Нишки дефтер No 27 (1498), 39.

⁸⁴³ Исто, 38.

⁸⁴⁴ Смедеревски дефтер No 1007 (1516), 237.

⁸⁴⁵ Исто, 256.

⁸⁴⁶ Исто, 243.

десетих година Горњу и Доњу Студену насељавало је и влашко становништво; у оба села укупно је било 25 кућа, 28 одраслих мушких глава, 3 ратаја и 3 одрасле мушке главе.⁸⁴⁷ Следећи попис је из средине XVI века; Горња Студена има 17 кућа и 3 нежењена, обрађује се и споља, а приход износи 4.000 акчи,⁸⁴⁸ а Доња Студена има 11 кућа и 9 нежењених, приход 4.087 акчи.⁸⁴⁹ У овом попису последњи пут се јавља село Студена; има 13 кућа и 1 нежењеног, приход износи 2.059 акчи.⁸⁵⁰ Године 1560. оба села су опет уписана заједно: 37 кућа и 14 нежењених, приход 6.010 акчи,⁸⁵¹ а у попису из времена владавине Мурата III најпре је уписана само Доња Студена — 22 куће, приход 3.000 акчи,⁸⁵² а затим оба села заједно — 38 кућа и 16 нежењених, приход 6.000 акчи.⁸⁵³

ГОРЊИ ГЛОГОВАЦ. — Данас село Глоговац, северозападно од Беле Паланке. У попису из 1525/26. године забележена су два села под овим именом: Горњи Глоговац и Доњи Глоговац. У првом је било 9 хришћанских и 1 муслиманска кућа, 10 обрадивих баштина и 3 пуне, приход је износио 1.000 акчи; друго село је било без раје, па су га обрађивали становници Горњег Глоговца; доносило је приход од 225 акчи.⁸⁵⁴ У следећем попису, који припада времену владавине султана Сулејмана, забележено је у оба села исто стање.⁸⁵⁵ Десетак година касније, бележи се само село Горњи Глоговац: има 1 муслиманску кућу и 1 нежењеног и 30 хришћанских кућа, 3 нежењена и 3 удовице, 10 хришћанских кућа уживају баштине, укупан приход износи 1.994 акче.⁸⁵⁶ Године 1570. забележено је дербендијско село Горњи Глоговац са 27 кућа⁸⁵⁷ које држе 9 баштина и плаћају 1.500 акчи.⁸⁵⁸ Следећа два пописа, настала у време владавине Селима II, приказују опадање становника у селу Горњем Глоговцу; у првом има 10 кућа, 4 нежењена и 3 баштине,⁸⁵⁹ а у другом 8 кућа, 5 нежењених и 3 баштине, приход, као и у првом попису, износи 3.100 акчи.⁸⁶⁰ Пред крај XVI века има 10 кућа, 3 поседују баштине, и 4 нежењена, приход је неизмењен.⁸⁶¹

ВРГУДИНАЦ. — Село северозападно од Беле Паланке. У попису из прве или друге деценије XVI века забележено је у облику Вргудин; имало је 23 куће, 3 нежењена и 1 удовицу, приход је износио 2.743 акче.⁸⁶² У следећем попису, који припада времену владавине султана

⁸⁴⁷ Дефтер влаха Смедеревског санцака No 1011 (1528), 188.

⁸⁴⁸ Смедеревски дефтер No МХТ 632 (s. d.), 216.

⁸⁴⁹ Исто, 203.

⁸⁵⁰ Исто, 218.

⁸⁵¹ Смедеревски дефтер No 316 (1560), 80, 81.

⁸⁵² Смедеревски дефтер No 166 (Мурат III), 309.

⁸⁵³ Исто, 328.

⁸⁵⁴ Софијски дефтер No 130, 404.

⁸⁵⁵ Софијски дефтер No 409, 389.

⁸⁵⁶ Софијски дефтер No 236, 390, 391.

⁸⁵⁷ У збиру 26.

⁸⁵⁸ Софијски дефтер No 492, 447.

⁸⁵⁹ Софијски дефтер No 539, 436.

⁸⁶⁰ Софијски дефтер No 566, 392.

⁸⁶¹ Софијски дефтер No 61, 226.

⁸⁶² Софијски дефтер No 82, 143.

Сулејмана, ово село има само 7 кућа које врше дербенцијску службу.⁸⁶³ Чetrдесетих година овде постоје 22 куће и 3 неожењена, приход износи 2.743 акче.⁸⁶⁴ Године 1570. има 12 кућа, приход износи 1.765 акчи.⁸⁶⁵ Следећа два пописа, један припада времену владавине Селима II, а други Мехмеда III, показују да, када је у питању број кућа, није дошло готово ни до каквих промена. Пошто се налазило на опасном месту, село је и даље вршило дербенцијску службу.⁸⁶⁶

МУСА-ПАШИНА ПАЛАНКА. — Непрецизни и понекад противречни подаци путописаца унели су забуну око имена и историје овог места, нарочито у турском периоду. Сасвим је сигурно да данашња Бела Паланка лежи на римским темељима и да је ту била античка *Remesiana*, по *Tabula Peutingeriana* 24 миље удаљена од Ниша.⁸⁶⁷ Што се тиче средњег века, такође је готово сигурно да је ту постојала варош Извор. „И ту има једна варош која лежи у подножју планине и која је била сва разорена и зове се Исдук (Извор)“, бележи Бертрандон де ла Брокијер.⁸⁶⁸ Ј. Т. Цвијић допушта могућност да је на овом месту можда било средњовековно Мокро, мада није немогуће да је римско насеље у средњем веку сасвим напуштено и да је средњовековно Мокро било на месту данашњег села Мокра, 5 km југоисточно од Беле Паланке.⁸⁶⁹ Извор се, као конак, помиње и 1521.⁸⁷⁰ и 1566. године.⁸⁷¹ У попису из прве или друге деценије XVI века село Извор има 23 куће, 6 неожењених и 2 удовице, приход износи 3.351 акчу.⁸⁷² Нешто касније, број кућа се повећава на 29, од тога 8 на баштини, и 6 неожењених, приход износи 3.047 акчи.⁸⁷³ Пораст броја становника у овом селу наставља се и даље: четрдесетих година попис затиче овде 35 кућа, од којих су 17 биле на баштини, 7 неожењених и 2 удовице, приход износи 3.366 акчи.⁸⁷⁴ Број становника највећи је седамдесетих година: 38 нефера, 23 куће, 15 неожењених, 1 удовица, 8 баштина, приход износи 1.530 акчи.⁸⁷⁵ Пред крај XVI века, међутим, у Извору је било само 25 кућа и 17 неожењених, приход је износио 1.500 акчи.⁸⁷⁶

Године 1638/39. Турци су на овом месту, ради боље заштите пута, подигли паланку која је, по своме градитељу, прозвана Муса-пашином Паланком; касније се назива и Мустафа-пашина Паланка. Најисцрпнија обавештења о градњи ове паланке оставио је турски географ Хаџи Калфа. Само што он погрешно тврди да је паланка подигнута

⁸⁶³ Софијски дефтер No 409, 426.

⁸⁶⁴ Софијски дефтер No 236, 459.

⁸⁶⁵ Софијски дефтер No 492, 452.

⁸⁶⁶ Софијски дефтери: No 566, 396; No 61, 226.

⁸⁶⁷ М. и Д. Гарашанин, нав. дело, 120.

⁸⁶⁸ В. de la Broquière, нав. дело, 127.

⁸⁶⁹ Јов. Цвијић, нав. дело, 116. Да је село Мокро заиста било на свом данашњем месту, потврђују турски пописи из XVI и XVII века.

⁸⁷⁰ Feridun Веу, нав. дело, I, 507; Г. Елезовић — Г. Шкриванић, нав. дело, 42.

⁸⁷¹ Г. Елезовић, нав. дело, III/1709.

⁸⁷² Софијски дефтер No 82, 20, 40, 41.

⁸⁷³ Софијски дефтер No 409, 327, 374.

⁸⁷⁴ Софијски дефтер No 236, 308.

⁸⁷⁵ Софијски дефтер No 492, 361.

⁸⁷⁶ Софијски дефтери: No 566, 312; No 61, 186.

у Куру Чесми. Исто тако погрешно је и мишљење Ст. Новаковића да би то место требало тражити негде око Ражња.⁸⁷⁷ Енглески путописац П. Манди помиње на овом месту паланку већ 1620. године,⁸⁷⁸ а анонимни пратилац барона де Корманена, који је прошао овуда годину дана касније, назива је Мехмед-пашином Паланком.⁸⁷⁹ Вероватно је ова паланка претходила Муса-пашиној, јер и Хаџи Калфа каже да је кадији из Јеркеја (Ђурђево) било наређено „да изнова сагради паланку у Куру Чесми“. По истом аутору, ова паланка је била дуга 200, а широка 120 рифова, зидови су били три рифа дебели, а 14 високи заједно са темељима. Имала је 18 округлих кула и свака унаоколо хватала 20 рифова и у висину 20. Кула на улазу била је риф виша од осталих, тако да је било свега 39 рифова зида и за сваки риф је „ухваћен рачун да ће стајати 70 аспри“.⁸⁸⁰

Муса-паша је ту саградио и један велики хан,⁸⁸¹ који је порушен 1688. године.⁸⁸² Француз Кикле је описује као врло лепу паланку поред Нишаве са зидовима од камена, креча и малтера и четири куле оивичене мазгалом.⁸⁸³ Евлија Челебија бележи да је град четвороугаоног облика, а опсег му износи осам стотина корака. Посада тврђаве имала је 150 војника и градског заповедника; иначе, ту су се још налазили: складиште муниције, џамија, житни магацин и војна музика.⁸⁸⁴ По мишљењу писца француског дневника из 1696. године, Муса-пашина Паланка спадала је у недовољно и слабо одржавана утврђења. Насеље је било ограђено кренелираним зидинама и имало је осам кула у облику голубарника. Али те зидине биле су такве да би, по мишљењу писца, могле да заштите оних стотинак кућа у паланци једино од лопова који се ту понекад јављају у великим групама.⁸⁸⁵

У турским изворима ова се паланка редовно зове Муса-пашина Паланка; дубровачки извори XVII века зову је Пашина Паланка или само Паланка.⁸⁸⁶

КУРУ ЧЕСМА или КЛИСУРИЦА. — Да Сува Клисуре, Клисуреца или Куру Чесма турског доба није била на месту данашње Беле Паланке, као што су, између осталих, претпостављали П. Матковић и К. Јиречек, доказао је, махом на основу теренског истраживања, већ Ј. Цвијић.⁸⁸⁷ То потврђује сасвим убедљиво и читав низ нових извора. По француском анониму из 1621. године, Куру Чесма је била удаљена од Мехмед-пашине Паланке, која је, као што је истакнуто, претходила Муса-пашиној Паланци, сат хода. Кикле каже да је Муса-пашина Паланка у подножју Суве планине, поред Суве Чесме.⁸⁸⁸ У турским пописима с краја XVI века налазе се, међутим, две Клисуреце: дер-

⁸⁷⁷ Ст. Новаковић, нав. дело, Споменик, XVIII, 72, 74.

⁸⁷⁸ P. Mundy, нав. дело, 68.

⁸⁷⁹ P. Самарџић, нав. дело, 172.

⁸⁸⁰ Ст. Новаковић, нав. дело, Споменик, XVIII, 72.

⁸⁸¹ Evlija Celebi, изд. H. Sabanović, нав. дело, 62.

⁸⁸² М. Ђ. Милићевић, *Краљевина Србија*, 232.

⁸⁸³ P. Самарџић, нав. дело, 197.

⁸⁸⁴ Evlija Celebi, изд. H. Sabanović, нав. дело, 62.

⁸⁸⁵ И. Вожић, нав. дело, 82.

⁸⁸⁶ С. Димитријевић, нав. дело, 117.

⁸⁸⁷ Јов. Цвијић, нав. дело, 116.

⁸⁸⁸ P. Самарџић, нав. дело, 172, 197.

бендијско село Клисурсица (има 81 кућу и 48 неожењених) и село Мала Клисурсица (12 кућа и 10 неожењених).⁸⁸⁹ Прво је, без сумње, та Клисурсица или Куру Чесма путописаца: у попису је забележено да је била на самом путу. По Ј. Цвијићу, налазила се између села Крменице и Клисуре. То се место и данас зове Кури Чесма или Стара Клисурса и у њему се виде остаци зидане чесме која се такође звала Кури Чесма. По предању, ту је била варош Стара Клисурса, која је услед турских насиља расељена.⁸⁹⁰ Што се тиче другог села, Мале Клисурсице, и она се, сасвим сигурно, налазила ту у близини, око или чак и на месту данашњег села Клисуре, за коју Ј. Цвијић каже да је основана шездесетих година прошлог века. За нашу претпоставку налазимо сигурну потврду на једној аустријској карти из XVIII века, где се у непосредној близини Муса-пашине Паланке налазе села Кури Чесма и Клисурса.⁸⁹¹

У турском попису ове области из прве или друге деценије XVI века налази се само дербендијско село Клисурсица; у то време имало је 72 куће и 23 неожењена, приход је износио 6.109 акчи.⁸⁹² Следећи попис бележи два села: дербендијско село Клисурсицу и село Клисурсицу. Прво има 54 куће, 10 неожењених и 2 удовице, приход износи 1.200 акчи, а друго 7 кућа, све су на баштини, и 1 неожењеног, приход износи 1.521 акчу.⁸⁹³ Током времена доћи ће до повећања број становника у оба села. Године 1544. у дербендијском селу Клисурсици ову службу обавља 30 нефера, док рајински статус има 45 кућа и 6 неожењених, укупан приход износи 2.403 акче. Рајинско село Клисурсица има 11 кућа, 7 су на баштини, и 4 неожењена, приход износи 2.762 акче.⁸⁹⁴ У следећим деценијама пораст становништва биће нарочито упадљив у дербендијском селу Клисурсици: 130 дербендија, 105 рајинских кућа, 17 неожењених и 8 удовица, укупан приход износи 3.455 акчи; друго село, сада се зове Мала Клисурсица, има 17 нефера, 13 кућа и 4 неожењена, приход износи 3.600 акчи.⁸⁹⁵ У попису с краја XVI века дербендијско село Клисурсица има 81 кућу и 48 неожењених, а село Мала Клисурсица 12 кућа и 10 неожењених.⁸⁹⁶

ТИХЕЛОВАЦ. — Данас село Теловац, североисточно од Беле Паланке, до недавно Тјеловац. Ф. Каниц је на овом подручју установио остатке римских кастела.⁸⁹⁷ Дербенд је већ почетком XVI века; тада је у њему забележено 28 кућа, приход износи 2.495 акчи.⁸⁹⁸ Попис из 1544. бележи 25 кућа, 2 неожењена и 2 удовице, приход 1.964 акче.⁸⁹⁹ Године 1570. долази, међутим, до знатног пораста: 54 дербендијске и 36 рајинских кућа, 16 неожењених и 2 удовице, приход износи 3.264

⁸⁸⁹ Софијски дефтер No 61, 131, 132, 217.

⁸⁹⁰ Јов. Цвијић, нав. дело, 116.

⁸⁹¹ Carte der Grossen Heerstrasse von Jagodien bis Nissa, 1718, В III, с. b.

⁸⁹² Софијски дефтер No 82, 61, 112, 113.

⁸⁹³ Софијски дефтер No 409, 108, 403.

⁸⁹⁴ Софијски дефтер No 236, 267, 268, 301, 302.

⁸⁹⁵ Софијски дефтер No 492, 259, 260, 426, 427.

⁸⁹⁶ Софијски дефтер No 61, 131, 132, 217.

⁸⁹⁷ М. и Д. Гарашанин, нав. дело, 122.

⁸⁹⁸ Софијски дефтер No 82, 5.

⁸⁹⁹ Софијски дефтер No 236, 423.

акче.⁹⁰⁰ Пред крај XVI века смањује се поново број становника, најпре на 45 кућа и 21 нежењеног,⁹⁰¹ а затим на 25 кућа и 20 нежењених.⁹⁰²

ПОНОР. — Село западно од Пирота. Почетком XVI века има 39 кућа, 3 нежењена и 2 удовице; приход од села износи 2.662 акче.⁹⁰³ Попис из 1544. године показује да његови становници обављају дербенцијску службу на Цариградском друму, иначе, има 25 кућа, 2 нежењена и 1 удовицу, приход износи 1.964 акче.⁹⁰⁴ Године 1570. број кућа се пење на 28,⁹⁰⁵ а затим на 34 и 5 нежењених.⁹⁰⁶

СИЊАЦ. — Село на Нишави, источно од Беле Паланке. У другој или трећој деценији XVI века село Сињац има 65 кућа и 17 нежењених који врше дербенцијску службу и 6 кућа раје, од којих 3 на баштини, укупан приход износи 3.433 акче.⁹⁰⁷ Године 1544. у селу Сињцу дербенцијску службу обавља 30 кућа, док статус раје имају 42 куће, укупан приход износи 3.333 акче.⁹⁰⁸ Тридесетак година касније, ово је веома велико село: 71 дербенцијска и 67 рајинских кућа, осим тога још 6 нежењених и 2 удовице, у селу је било уписано још 6 баштина и 1 чифлук, приход је износио 5.437 акчи.⁹⁰⁹ Касније, међутим, долази до опадања: 59 кућа и 27 нежењених,⁹¹⁰ а пред крај XVI века 57 кућа и 29 нежењених.⁹¹¹

ПИРОТ (ŞENIRKÖY). — Претпоставља се, са доста сигурности, да се средњовековни словенски Пирот развио на темељима римског Turges-a, станице на средини пута између Naissus-a и Serdicae.⁹¹² Касније су ту Византинци имали тврђаву Quimedavu, а у XII веку арапски путописац Идриси помиње овде град Atrubi.⁹¹³ Знатно више зна се о судбини и улози овога града пред крај XIV века. Наиме, тада је Пирот, као гранична тврђава, одиграо значајну улогу у српско-турским сукобима. Али не задуго; пред Косовску битку биће порушен и после тога никад неће имати значај већег утврђења, мада ће га освајачи рушити и поправљати. После 1444. године, када су Пирот коначно освојили, Турци ће тврђаву у њему, изгледа, сасвим заустити; путописци XVI века описују је као напуштену и у сасвим лошем стању. И Евлија Челебија каже да, пошто се налази у близини шехера Софије, у унутрашњости земље, у њој нема никаквих грађевина.⁹¹⁴ Иначе, питање времена постанка ове тврђаве, као и њен однос са онима које су јој претходиле, у науци још није расправљено.

⁹⁰⁰ Софијски дефтер No 492, 464.

⁹⁰¹ Софијски дефтер No 539, 449.

⁹⁰² Софијски дефтер No 566, 405.

⁹⁰³ Софијски дефтер No 82, 74, 75.

⁹⁰⁴ Софијски дефтер No 236, 423.

⁹⁰⁵ Софијски дефтер No 492, 360.

⁹⁰⁶ Софијски дефтер No 566, 310, 311.

⁹⁰⁷ Софијски дефтер No 409, 410.

⁹⁰⁸ Софијски дефтер No 236, 386, 387.

⁹⁰⁹ Софијски дефтер No 492, 402, 403.

⁹¹⁰ Софијски дефтер No 566, 395.

⁹¹¹ Софијски дефтер No 61, 205, 206.

⁹¹² Н. Петровић, *Пиротски град*, Старинар, V—VI, 1956, 295.

⁹¹³ Б. Недков, нав. дело, 75.

⁹¹⁴ Evlija Celebi, изд. Н. Šabanović, нав. дело, 60.

При проласку кроз Пирот, 1432. године, Б. де ла Брокијер налази у њему само мало Турака.⁹¹⁵ На путописце XVI века Пирот оставља утисак лепе вароши, ређе села; муслиманско становништво у њему помиње се сасвим изузетно. Пирот је, међутим, за турске прилике био знатно насеље. У њему је, вероватно, од самог почетка било средиште истоимене нахије и насељавало га је муслиманско становништво, које је, изгледа, било у већини или бар многобројно. Овај град је, истина, под Турцима сасвим изгубио војну улогу коју је раније имао, али је зато постао знатније трговачко и прометно место. Ова нова улога била је условљена тиме што су Турци и насеље, које је било на падини брда Сарлака, и трасу пута, која се налазила много јужније, преместили у алувијалну раван Пиротског поља.⁹¹⁶ Истина, овај стари каравански пут, који је ишао самим рубом Пиротског поља, коришћен је донекле и касније, али је битно да Пирот постаје станица на Цариградском друму. Путописци и војни дневници бележиће га готово редовно, било као коначиште или само као знатније место на друму.

Пирот је већ пре коначног пада под Турке био насељен муслиманским становништвом, њега помиње Брокијер,⁹¹⁷ а знамо поуздано да су у време владавине султана Мурата II овде боравили и дервиши,⁹¹⁸ а они су, као што је познато, одиграли значајну улогу у турској колонизацији.⁹¹⁹ Један попис доганџија из последње четвртине XV века бележи у Пироту само три муслиманске и једну хришћанску кућу.⁹²⁰ Међутим, пошто каснији попис помиње у Пироту вакуф султана Мехмеда коме су припадали џамија — назива се џамија султана Мехмеда или Велика џамија — и дућани, чији се број не наводи,⁹²¹ могуће је закључити да је ту реч о знатнијем не само муслиманском него и трговачком средишту. То, уосталом, сасвим убедљиво потврђују и дубровачке вести. Године 1498. забележено је у Пироту пословање тројице дубровачких трговаца, односно једне трговачке компаније коју су сачињавали Радоје Стјепановић и Милиша Радичевић, док је Михо Жила пословао самостално. Из одлуке о подели заједничких добара између Радоја и Милише види се да су у Пироту имали кућа, дућана, винограда и других поседа. Осим тога, држали су више ђетића и слугу, а за потребе друштва користили су своје коње. И један и други имали су много дужника у Пироту, а нарочито у Дубочици. Ту је, као што се види, реч о већем трговачком друштву, а то значи да су ови људи морали доћи у Пирот бар десетак година раније. Трећи трговац, Михо Жила, имао је знатније везе с Дубровником и испоручивао је робу дубровачким трговцима у Видину.⁹²²

⁹¹⁵ B. de la Broquière, нав. дело, 127.

⁹¹⁶ Јов. Цвијић, нав. дело, 25.

⁹¹⁷ B. de la Broquière, нав. дело, 127.

⁹¹⁸ У турском попису с краја XVI века помиње се мезра Востање коју је султан Мурат дао дервишима. Вероватно је реч о Мурату II (Софијски дефтер No 61, 61).

⁹¹⁹ O. L. Barkan, *Osmanli Imparatorlugunda bir iskan ve kolonizasyon metodu olarak Vakıflar ve temlikler, I, İstila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler*, Vakıflar Dergisi, II, Ankara, 1942, 279—353.

⁹²⁰ Дефтер доганџија Румелије No D 649 (1479), 12.

⁹²¹ Софијски дефтер No 61, 352.

⁹²² Б. Храбак, *Пирот и Дубочица у документима од краја XV до почетка XVII века*, ИГ, 1—2, 1951, 115, 116.

Пирот се, значи, већ под крај XV века развио у знатније муслиманско насеље. Стога је веома вероватно да су тада у њему подигнути бар каравансарај и хамам, који се, иначе, помиње знатно касније. Ј. Бецек (1564), који је једном преноћио у овом каравансарају, није оставио никакву белешку о њему,⁹²³ док Евлија Челебија тврди, уколико је реч о истом хану, да се налазио у чаршији.⁹²⁴ У време проласка Киклеа, у Пироту су се налазила два хана.⁹²⁵ Евлија Челебија налази овде још 7 основних школа, 2 мала хамама и око 200 дућана.⁹²⁶ У попису из 1544. године, то је, иначе, први помен, забележено је да се каравансарај налази у самом месту, исто тако и хамам.⁹²⁷ Од путописаца први га помиње тек Р. Лубенау (1587); по њему, био је сличан оном у Алексинцу, а то значи да су се на обема странама једног точка који је терала вода налазиле ведрнице које су захватале воду и терале је у један олук, и на тај начин вода се спроводила до купатила.⁹²⁸ Занимљиво је да само Лубенау помиње у Пироту џамију,⁹²⁹ а по турском попису из првих деценија владавине султана Сулејмана, у Пироту су били 4 месџида и 1 џамија (султана Мехмеда).⁹³⁰ Године 1544. број месџида се повећава за један,⁹³¹ а 1570. помиње се још и нова џамија неког Искендер-бега заима.⁹³² Већ поменути попис из 1544. године региструје у Пироту 21 дућан и дрвени мост на Нишави,⁹³³ омален и на један лук, како га описује Евлија Челебија.⁹³⁴ С краја XVI века у Пироту има 30 дућана.⁹³⁵ Иначе, ту је било још и доста добрих кућа, у којима је, по Шт. Герлаху, становало неколико чауша и 150 спахија.⁹³⁶ У једној таквој кући преноћио је 1577. године и С. Швајгер.⁹³⁷ По Шт. Герлаху, хришћани, односно Бугари, немају цркве,⁹³⁸ а знатно каснији Ц. Бурбури помиње, међутим, три хришћанске цркве, од којих је једна раније припадала доминиканцима.⁹³⁹

Што се тиче броја становника и њиховог етничког састава, о томе располажемо доста детаљним подацима. Први званични турски попис, припада првим деценијама владавине султана Сулејмана, бележи у Пироту 142 муслиманске куће и 23 неожењена; хришћана је знатно мање: 23 куће и 3 удовице.⁹⁴⁰ Међу муслиманима број исламизираних кућа износи 40. Следећи попис, из 1544. године, показује изванредан пораст муслиманског становништва, сада има 164 куће, хришћанских

⁹²³ Р. Matković, нав. дело, Rad JAZU, LXXXIV, 90.

⁹²⁴ Evlija Celebi, изд. Н. Šabanović, нав. дело, 61.

⁹²⁵ Р. Самарџић, нав. дело, 195.

⁹²⁶ Evlija Celebi, изд. Н. Šabanović, нав. дело, 61.

⁹²⁷ Софијски дефтер No 236, 647.

⁹²⁸ О. Зиројевић, нав. дело, Годишњак, XIII, 60.

⁹²⁹ Исто.

⁹³⁰ Софијски дефтер No 409, 93, 94.

⁹³¹ Софијски дефтер No 236, 237, 238.

⁹³² Софијски дефтер No 492, 230.

⁹³³ Софијски дефтер No 236, 646—650.

⁹³⁴ Evlija Celebi, изд. Н. Šabanović, нав. дело, 60.

⁹³⁵ Софијски дефтер No 61, 114—116, 352.

⁹³⁶ Р. Matković, нав. дело, Rad JAZU, CXVI, 49.

⁹³⁷ S. Schweiger, изд. J. Bockh, нав. дело, 316; Р. Matković, нав. дело,

Rad JAZU, CXVI, 92.

⁹³⁸ Исти, нав. дело, 49.

⁹³⁹ Ст. Новаковић, нав. дело, ГНЧ, XVIII, 85.

⁹⁴⁰ Софијски дефтер No 409, 93—95.

кућа је 26 и 1 неожењен.⁹⁴¹ Број исламизираних износи 26. И у наредним деценијама повећава се становништво Пирота; 1570. године има 197 муслиманских кућа и 5 неожењених и 35 хришћанских кућа и 7 неожењених. Број исламизираних кућа износи 42.⁹⁴² Пред крај XVI века доћи ће, међутим, до извесног опадања броја муслиманских кућа, док се број хришћанских знатно повећава; првих је било 141 кућа и 16 неожењених, а других 74 куће, од којих су 6 држале по једну баштину, и 2 неожењена. Поред њих, био је уписан и џемат Цигана муслимана, који је бројао 9 кућа и 2 неожењена; број исламизираних износи 39.⁹⁴³ Број махала износио је у XVI веку најпре 5, а затим 7. Касније, судећи по броју махала, дошло је до извесног опадања места. Попис из 1637. године, наиме, бележи у Пироту само 6 махала.⁹⁴⁴ Евлија Челебија тврди да у Пироту има укупно 1.000 кућа, што је, у недостатку других извора, тешко прихватити. По њему, то су биле приземне куће и на спрат, а покривене су ћерамидом и окружене пространим двориштима, виноградима и баштама.⁹⁴⁵ У једном турском званичном попису из XVII века за Пирот се употребљава назив варош.⁹⁴⁶ И Француз Кикле назива Пирот врло лепом варошицом.⁹⁴⁷

Када је реч о привреди, већ сам статус места указује да су у њему првенствено били развијени занати и трговина. Пописи XVI века бележе занатлије готово искључиво међу муслиманским становништвом; помињу се следећи занати: сарачи, кожари, поткивачи, кројачи, неџари, касапи, масери, ковачи, папуџије, мутапчије, бербери, златари, обућари, сапунџије, бакали, чизмари и дрводеље. Међу хришћанским становништвом једном су забележени: грнчар, касапин и ковач. Знатно мањи број муслиманских становника бавио се и трговином. О томе можда одређеније говоре разни приходи везани за ову привредну грану. Пред крај XVI века приход од ихтисаба и ихзара износио је годишње 1.000 акчи, од кантара 500, од тржне таксе, која је, на жалост, уписана заједно са још неколико дажбина, 2.000 и од вашара 420. Поред тога, уписани су још приходи и од разних житарица, ливада и бостана, као и од 9 воденица које су се налазиле на Нишави.⁹⁴⁸ Укупан приход износио је 12.125 акчи.⁹⁴⁹

Турски извори називају ово место искључиво *Şehirköy* (град село); Дубровчани га зову словенским именом Пирот; први пут је забележен 1498: „in Servia in loco vocato Piro“,⁹⁴⁹ а јавља се и касније.⁹⁵⁰ Путници га зову Пирот, Пиро или именом које је, у ствари, искварени облик његовог турског имена: Sareck, Schardiu, Zarchin и сл.

СУКОВО. — Село на истоименој реци, југоисточно од Пирота. Путописци обично помињу прелаз преко реке Сукове. Овде се одвајао пут

⁹⁴¹ Софијски дефтер No 236, 237, 238.

⁹⁴² Софијски дефтер No 492, 228—230.

⁹⁴³ Софијски дефтер No 61, 114—116.

⁹⁴⁴ Фонд 75, Пирот, кутија 1, 1.

⁹⁴⁵ Evlija Celebi, изд. Н. Šabanović, нав. дело, 61.

⁹⁴⁶ Пирот, арх. јед. 81, 14.

⁹⁴⁷ Р. Самарџић, нав. дело, 195.

⁹⁴⁸ Софијски дефтер No 61, 114—116.

⁹⁴⁹ Б. Храбак, нав. дело, ИГ, 1—2, 115.

⁹⁵⁰ С. Димитријевић, нав. дело, 118.

за Трн. Село под овим именом први пут је уписано 1570. године. Припадало је султановом хасу и имало је 79 нефера, 69 кућа, 3 нежењена и 4 удовице, 40 кућа су биле на баштини, а укупан приход од села износио је 10.348 акчи.⁹⁵¹ У каснијим деценијама доћи ће до опадања броја кућа у Сукову. Попис с краја XVI века, уколико је потпун, бележи овде 58 кућа, 18 нежењених и 4 баштине. Приход износи 10.248 акчи. Нарочито је било развијено гајење жита и виноградарство.⁹⁵²

ЦАРИБРОД. — Претпоставља се да се овде налазила римска мутација Ballanstra. Словенско име места показује да је ту постојало насеље и пре доласка Турака. Године 1521. коначила је турска војска у Tekvirg Binari, што би могао да буде турски превод имена овог места.⁹⁵³ Као коначиште помиње Цариброд и путописац Шепер (1533); назива га варошицом.⁹⁵⁴ За Х. Дерншвама, међутим, Цариброд је бедно бугарско село у коме су преноћили под ведрим небом. На улазу у село видели су велики дрвени крст.⁹⁵⁵ У турским званичним пописима ово село први пут је забележено у првим деценијама XVI века. Назива се Мали Цариброд и има 47 кућа, 5 нежењених и 3 удовице, приход износи 7.509 акчи.⁹⁵⁶ Следећи попис бележи два села под овим именом: Велики Цариброд и Мали Цариброд. Становници првог су улакчије; иначе, има 57 кућа, од којих су 35 на баштини, 3 нежењена и 3 удовице, приход износи 3.365 акчи. Становништво другог се повећало; сада су у њему биле 53 куће, од тога 30 на баштини, 9 нежењених и 2 удовице, приход је износио 6.980 акчи.⁹⁵⁷ Године 1544. у Великом Цариброду било је 75 кућа, од тога 35 на баштини, 9 нежењених и 15 удовица, приход је износио 3.990 акчи, а у Малом 62 куће, 38 од њих су на баштини, 4 нежењена и 1 удовица, приход 8.072 акче.⁹⁵⁸ Седамдесетих година Велики Цариброд припада султановом хасу; у њему има 82 нефера, 75 кућа, од којих 41 на баштини, 7 нежењених и 7 удовица, приход износи 8.563 акче. Мали Цариброд је припадао тимару и у њему је, такође, забележен знатан пораст броја кућа: 77 нефера, 75 кућа, од тога 37 на баштини, и 2 удовице, приход 8.073 акче.⁹⁵⁹ У следећем попису, који припада времену владавине Мехмеда III, Велики Цариброд је имао 58 кућа, од којих је 5 држало по једну баштину, и 23 нежењена, приход је износио 8.563 акче, а Мали 35 кућа, 2 су држале баштине, и 18 нежењених, приход 7.500 акчи.⁹⁶⁰

Народно предање памти да су села Цариброд, Драгоман и Калотина била у поседу великог везира Мехмеда Соколовића.⁹⁶¹

⁹⁵¹ Софијски дефтер No 492, 232, 233.

⁹⁵² Софијски дефтер No 61, 116.

⁹⁵³ Feridun Bey, нав. дело, I, 507; Г. Елезовић — Г. Шкриванић, нав. дело, 42.

⁹⁵⁴ P. Matković, нав. дело, Rad JAZU, LXXII, 53.

⁹⁵⁵ H. Dernschwam, изд. Fg. Babinger, нав. дело, 13; М. Влајинац, нав. дело, 67.

⁹⁵⁶ Софијски дефтер No 82, 144.

⁹⁵⁷ Софијски дефтер No 409, 98, 99, 296, 297.

⁹⁵⁸ Софијски дефтер No 236, 266, 290, 291.

⁹⁵⁹ Софијски дефтер No 492, 258, 259, 387, 388.

⁹⁶⁰ Софијски дефтер No 61, 131, 199.

⁹⁶¹ Јов. Хаџи-Васиљевић, Цариброд и Босиљград, Браство, XVIII, 1924, 38.

Иначе, ово село се јавља, углавном, под својим словенским именом, које Турци пишу Чариброд, а путописци донекле искривљено Zegedarejk⁹⁶² и слично. Дубровачки поклисари: Zaribrod и Zarin Brod.⁹⁶³ У већ поменутом турском војном дневнику ово име је преведено на турски: Tekvir Binari — царско врело. Народно предање памти да је Чариброд добио име у наше старо време по царевима који су се у њему срели. Наш цар и онај из Цариграда срели су се ту на Нишави и наредили да се на овом месту плаћа бродарина. Тако је настало име Царев Брод, временом Цариброд.⁹⁶⁴

Данас се зове Димитровград и налази се недалеко од југословенско-бугарске границе.

КАЛОТИНА. — Село у Бугарској, источно од Димитровграда. Први пут је забележено у попису који је настао између 1447. и 1489. године. Тада је имало 36 кућа и 4 удовице, а приход је износио 2.426 акчи.⁹⁶⁵ Године 1529. у њему је поначила царска војска.⁹⁶⁶ Попис настао у првим деценијама владавине султана Сулејмана бележи у Калотини 41 кућу, 29 су на баштини, и 1 удовицу, приход износи 2.623 акче.⁹⁶⁷ Године 1544. становништво Калотине обавља дербендијску службу на друму; иначе, има 68 кућа, 34 су на баштини, 10 неожењених и 3 удовице, приход износи 2.629 акчи.⁹⁶⁸ Попис из 1570. године бележи знатно повећање броја кућа у Калотини: 79 нефера, 69 кућа, од тога је 31 на баштини, 10 неожењених и 2 удовице, приход износи 5.630 акчи.⁹⁶⁹ Међутим, веровтније је да су ранији пописи били делимични. Иначе, село је у то време припадало султановом хасу. Касније се, опет, бележе само рајинске куће: 66 кућа и 13 неожењених, приход 5.230 акчи.⁹⁷⁰ Попис настао у време владавине Мехмеда III региструје изванредан пораст броја кућа у Калотини.⁹⁷¹

ДРАГОМАН. — Село у Бугарској, недалеко од бугарско-југословенске границе. Помиње га 1533. године путописац Шепер као село од 10 до 12 кућа.⁹⁷² С. Швајгер је 1577. године ту преноћио у сеоској кући која је имала само једну просторију.⁹⁷³ По Шт. Герлаху, било је то мало бугарско село под малом гором. У селу се налазио добар бунар, а на оближњем брду црква св. Ђурђа, грађена од камена и покривена дрветом. Село је припадало Мехмед-паши Соколовићу и у њему није

⁹⁶² P. Matković, нав. дело, Rad JAZU, LXII, 53.

⁹⁶³ С. Димитријевић, нав. дело, 118.

⁹⁶⁴ Јов. Хаџи-Васиљевић, нав. дело, 38.

⁹⁶⁵ Опис зијамета и тимара у нахијама Знепољу и Високом, No OAK 52/59 (1437—51), 10.

⁹⁶⁶ Feridun Bey, нав. дело, I, 577.

⁹⁶⁷ Софијски дефтер No 409, 100.

⁹⁶⁸ Софијски дефтер No 236, 270, 271.

⁹⁶⁹ Софијски дефтер No 492, 263, 264.

⁹⁷⁰ Софијски дефтер No 566, 218, 219.

⁹⁷¹ Софијски дефтер No 61, 139.

⁹⁷² P. Matković, нав. дело, Rad, JAZU, LXXII, 53.

⁹⁷³ S. Schweiger, изд. J. Voeckh, нав. дело, 317; P. Matković, нав. дело, Rad JAZU, CXVI, 92.

било Турака.⁹⁷⁴ Да Драгоман припада Мехмед-паши тврди и Р. Лубе-
ман, који је, заједно са посланством, преноћио изван села.⁹⁷⁵

У турском званичном попису из првих деценија XVI века Драго-
ман је мало село, има 5 кућа и 1 неожењеног, приход износи 1.067
акчи.⁹⁷⁶ Касније ће доћи до незнатног пораста: 5 кућа, све су на
баштини, и 14 неожењених, приход износи 1.078 акчи.⁹⁷⁷ Године 1544.
број кућа у Драгоману попеће се на 37,⁹⁷⁸ а тридесетак година касније
ово село припада хасу мирливе и има дербенцијски статус. У њему,
поред 38 дербенцијских, има и 37 рајинских кућа, од тога 5 су на
баштини, и 1 неожењен, укупан приход износи 2.292 акче.⁹⁷⁹ Попис из
времена владавине Мехмеда III, међутим, бележи овде 40 кућа и 20
неожењених,⁹⁸⁰ што значи да је дербенцијско село Драгоман било знат-
није него што се то Шт. Герлаху учинило. Кикле и Евлија Челебија
помињу у Драгоману хан,⁹⁸¹ али он, сасвим сигурно, није саграђен у
XVI веку.

АЛДОМИРОВЦИ. — Село у Софијском пољу. Кроз читав XVI век
било је добро насељено. У првим деценијама владавине султана Сулеј-
мана овде постоји 165 кућа, од тога 79 на баштини, 15 неожењених
и 7 удовица, приход износи 20.105 акчи.⁹⁸² У то време припада хасу
мирливе. Следећи попис, из 1544. године, показује упадљив пораст
броја становника у селу: 252 куће, од тога 77 на баштини, 19 неоже-
њених и 21 удовица. Целокупан приход који припада султановом хасу
износи 33.079 акчи.⁹⁸³ Седамдесетих година доћи ће овде до незнатнијих
промена: 143 нефера, 107 кућа, 75 су на баштини, 37 неожењених
и 13 удовица, приход износи 27.950 акчи.⁹⁸⁴ Крајем XVI века село Ал-
домировци има, међутим, само 46 кућа, од тога 24 су на баштини, и 30
неожењених, приход износи 27.950 акчи. Највећи су приходи од жита,
ситне стоке и свиња.⁹⁸⁵

ВЛАСИ. — Чивеница да П. Контарино приписује селу Алдомиров-
цима турско име Власи односно Eflaklar⁹⁸⁶ упућује, у извесној мери,
на закључак да се село Власи налазило у близини села Алдомироваца.
Да није реч о истом селу сведоче и турски званични пописи, који бе-
леже оба села истовремено. Под именом Eflaklar Konagi село је први
пут забележено 1521. године,⁹⁸⁷ касније само Eflaklar. Турски попис из

⁹⁷⁴ Исти, нав. дело, 48.

⁹⁷⁵ О. Зиројевић, нав. дело, Годишњак, XIII, 60.

⁹⁷⁶ Софијски дефтер No 82, 39, 40.

⁹⁷⁷ Софијски дефтер No 409, 135.

⁹⁷⁸ Софијски дефтер No 235, 439.

⁹⁷⁹ Софијски дефтер No 492, 281, 282.

⁹⁸⁰ Софијски дефтер No 61, 143.

⁹⁸¹ Р. Самарџић, нав. дело, 198; Evlija Čelebi, изд. Н. Šabanović, нав. дело, 60.

⁹⁸² Софијски дефтер No 409, 1, 2.

⁹⁸³ Софијски дефтер No 236, 257, 258.

⁹⁸⁴ Софијски дефтер No 492, 251, 252.

⁹⁸⁵ Софијски дефтер No 61, 127, 128.

⁹⁸⁶ Р. Matković, нав. дело, Rad JAZU, CXIV, 88.

⁹⁸⁷ Feridun Bey, нав. дело, I, 507; Г. Елезовић — Г. Шкриванић, нав. дело, 42. Према томе, погрешна је претпоставка П. Matkoviћа, позива се на Хамера, да је Власи турско име Сливнице (Р. Matković, нав. дело, Rad JAZU, LXXXIV, 90).

првих деценија XVI века бележи у селу Власима (Ivlasi) 36 кућа, од којих су 19 биле на баштини, и 1 удовицу, приход износи 2.240 акчи.⁹⁸⁸ Касније ће доћи само до незнатнијих промена. Попис који припада времену владавине Селима II налази овде 34 куће, 2 су на баштини, и 3 нежењена, приход износи 3.913 акчи.⁹⁸⁹ Следећи попис бележи само безначајне промене.⁹⁹⁰

СЛИВНИЦА. — Село у Софијском пољу. Г. Гунчев претпоставља да Halkali или Halkali Binar, који бележе турски војни дневници,⁹⁹¹ није турско име села Сливнице. Ово село се, по њему, налазило између Сливнице и Опицвега.⁹⁹² У турским катастарским пописима, међутим, не јавља се село Halkali, па је тешко прихватити изнесену претпоставку. И чињеница да село Сливница током XVI века спада међу већа насеља у извесној мери наводи на закључак да би то село могло бити турска војна станица Halkali Binar. У званичним пописима село Сливницу сусрећемо 1544. године. Тада је имало 104 куће, 50 су биле на баштини, 3 нежењена, 4 удовице и 17 синова војнука. Приход је износио 8.232 акче.⁹⁹³ Тридесетак година касније Сливница има 160 нефера, 145 кућа, од тога су на баштини 57, 4 нежењена и 14 удовица, приход износи 9.874 акче.⁹⁹⁴ У нешто каснијем времену овде је забележено: 172 куће, на баштини су само 2, и 86 нежењених, приход износи 9.300.⁹⁹⁵ Попис који је настао пред крај XVI века затиче у Сливници 168 кућа, 2 од њих су на баштини, и 88 нежењених, приход је остао неизмењен.⁹⁹⁶

БЕЛИЦА. — Село у Софијском пољу, данас не постоји. У првом турском попису, који је настао негде пред крај друге половине XV века, налазе се два села под овим именом: Белица, са приближно 10 кућа,⁹⁹⁷ и Гољама Белица, са 33 куће, 8 удовица и приходом од 2.840 акчи.⁹⁹⁸ До краја XV века може да се прати само број становника у селу Белици; средином XV века ту је било 30 кућа и 1 удовица, приход је износио 2.110 акчи,⁹⁹⁹ а пред крај XV века: 35 кућа, 5 удовица и 5 нежењених, приход износи 3.130 акчи.¹⁰⁰⁰ Средином треће деценије XV века забележене су Велика Белица и Мала Белица. Прво је имало 81 кућу, од тога 43 су биле на баштини, 4 нежењена и 5 удовица, приход је износио 8.252 акче, а друго је било знатно мање: 12 кућа и 3 нежењена, сви су били на баштинама, приход је износио 1.994

⁹⁸⁸ Софијски дефтер No 236, 257, 258.

⁹⁸⁹ Софијски дефтер No 539, 249, 250.

⁹⁹⁰ Софијски дефтер No 566, 205.

⁹⁹¹ *Silahdar Tarihi*, 14; *Silahdar Findikli Mehmet Ağa*, I, I, 138; I, II, 156, 206; I, III, 306.

⁹⁹² Г. Гунчев, нав. дело, 45.

⁹⁹³ Софијски дефтер No 236, 48, 49.

⁹⁹⁴ Софијски дефтер No 492, 82, 83.

⁹⁹⁵ Софијски дефтер No 566, 8.

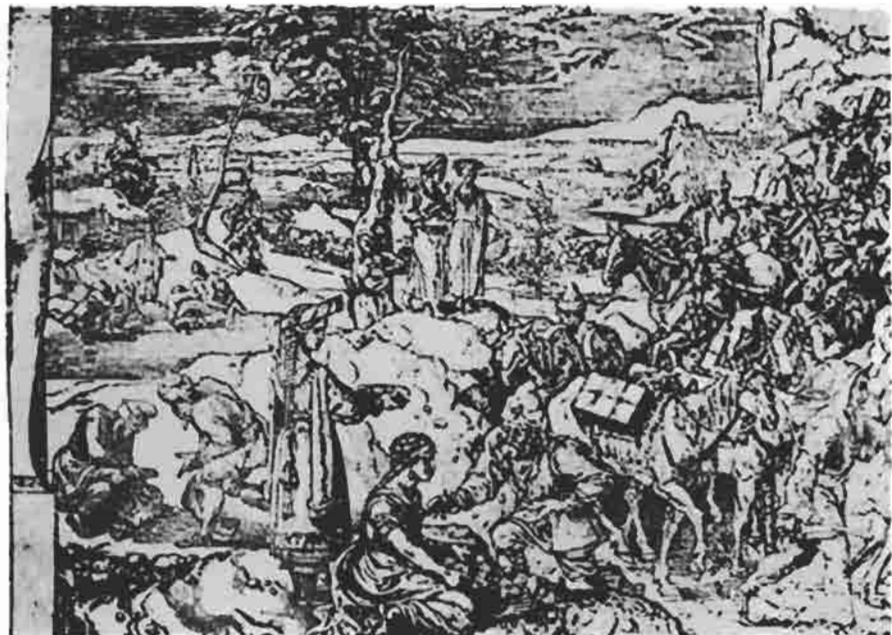
⁹⁹⁶ Софијски дефтер No 61, 43, 44.

⁹⁹⁷ Опис тимара и зијаметџа у нахијама Знепољу и Високом, No OAK 52/59 (1937—71), 18.

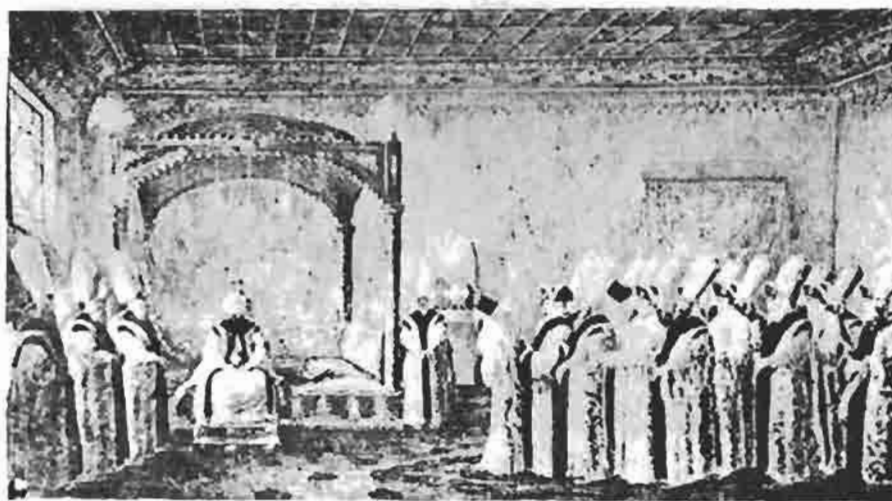
⁹⁹⁸ Тимари Софије No 1/1959 (1451), 7.

⁹⁹⁹ Исто, 18.

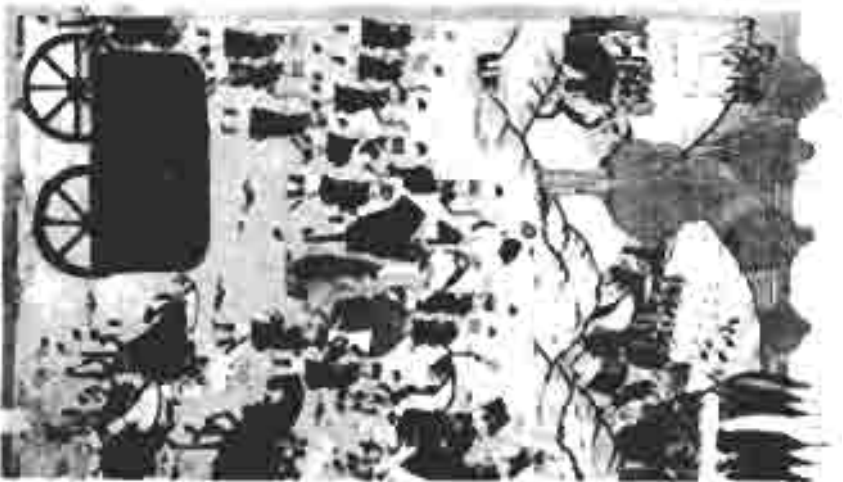
¹⁰⁰⁰ *Турски извори за българската историја*, 87—89.

Караван на Цариградском друму, у околини Ниша (пол. XVI века)

Пријем страног посланика код султана

Саданга Сүмбүр II нийгэмчүүдийн хөшөө

1198

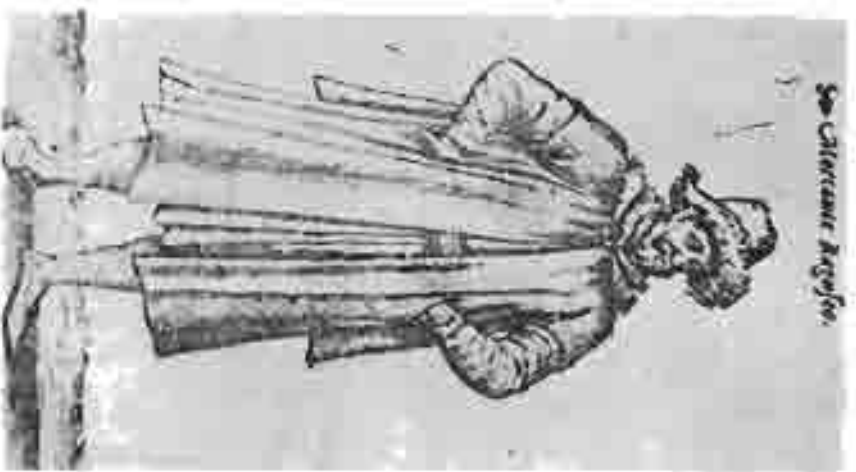

Султан Сулејман II на походу

Јаничари носе чорбу

San Ciriaco de Argos.

Дѣлороченскіи Трѣскаш

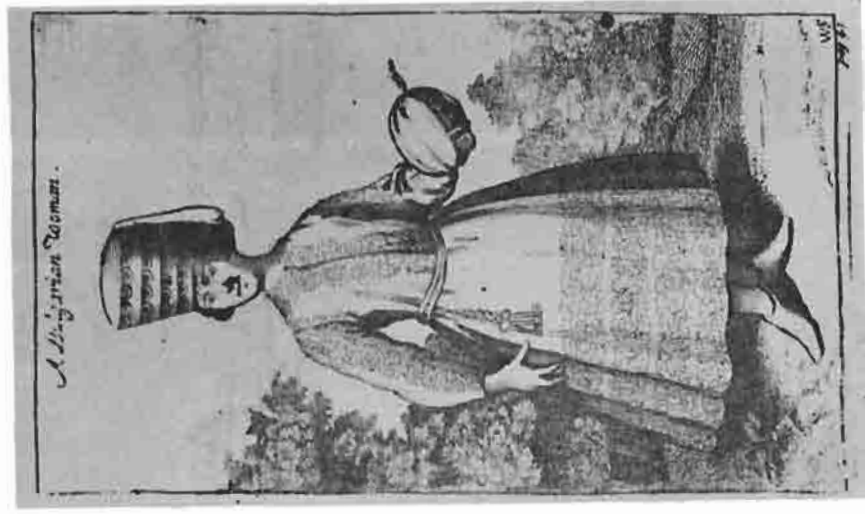
San Juan Argos, el de Argos.

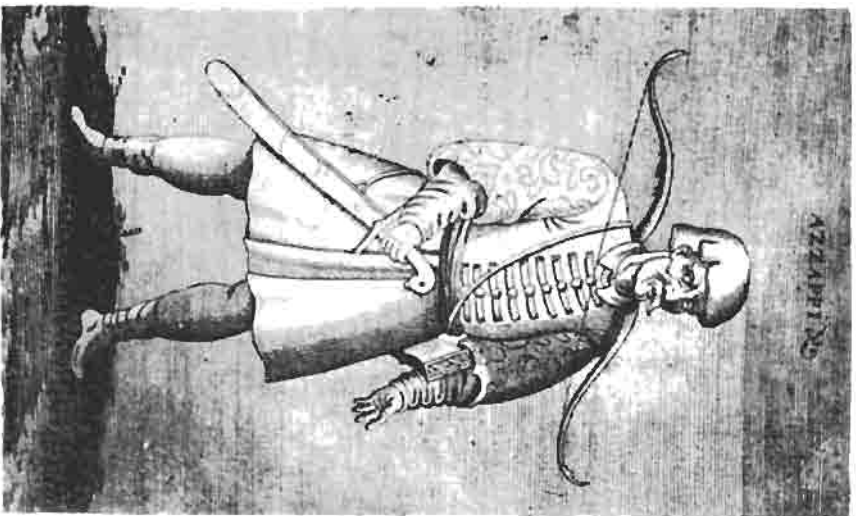
Дѣлороченскіи зроченникъ

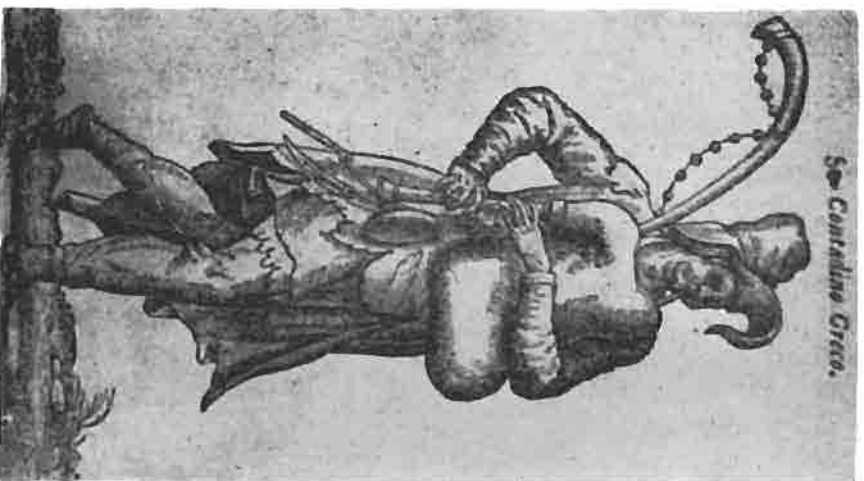
Турски роб

Жена из околине Багочине (сред. XVII века)

Азани

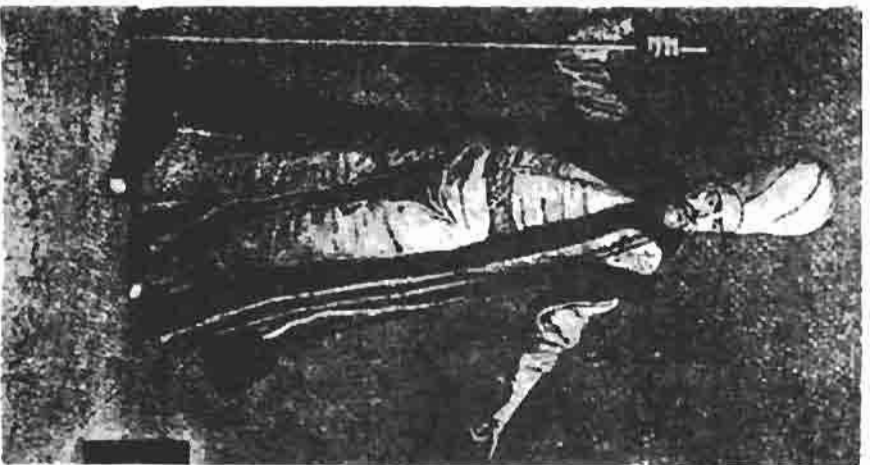
Божык

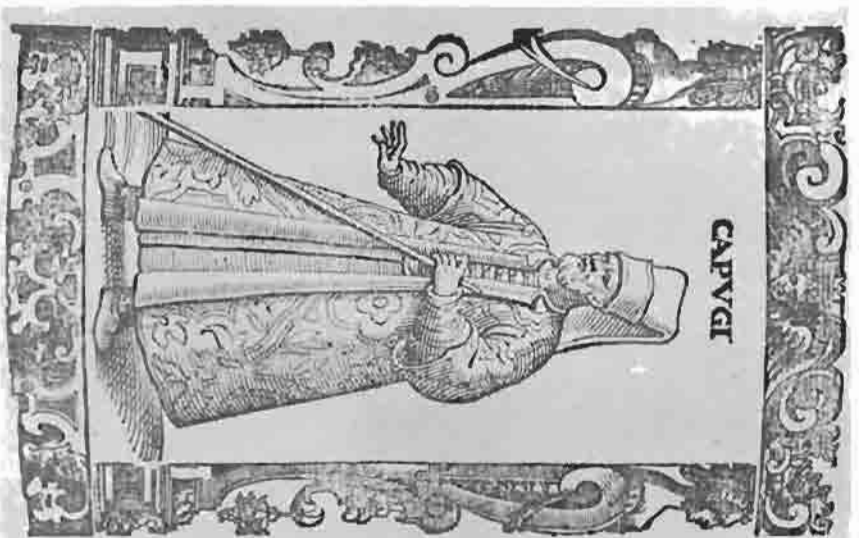
Jainrup (XVI. new)

Amanicor,an

Канунбалия

Канунџа

акче.¹⁰⁰¹ У нешто каснијем попису, поред ова два села, помиње се и село Доња Белица са 19 кућа, 17 од њих су на баштини, 9 неожењених и 3 удовице, приход износи 3.344 акче.¹⁰⁰² Остали пописи до краја XVI века бележе извесно повећање броја становника у сва три села. Кроз једно од ова два села прошли су Х. Дернашвам, који је на улазу у село видео два крста, што значи да су у селу живели хришћани,¹⁰⁰³ и М. Пигафета, по коме су становници били Бугари и Турци; он додаје да је овај предео био врло насељен и уређен.¹⁰⁰⁴ Судећи по већ поменутих пописима, међутим, у сва три села живело је хришћанско становништво.

¹⁰⁰¹ Софијски дефтер No 130, 227, 228, 207, 208.

¹⁰⁰² Софијски дефтер No 492, 202.

¹⁰⁰³ Н. Dernschwam, изд. Fr. Babinger, нав. дело, 14; М. Влајинац, нав. дело, 87.

¹⁰⁰⁴ М. А. Pigafetta, изд. P. Matković, нав. дело, Starine, XXII, 177; исти, нав. дело, Rad JAZU, C, 123.